

о. Юрій МИЦИК, Інна ТАРАСЕНКО (Київ)

**ЛИСТИ ЮХИМА СІЦІНСЬКОГО
ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО:
ЗАБАГАТО ПОМИЛОК ДЛЯ МАЛЕНЬКОЇ КНИГИ**

Тримаємо в руках ошатно оформлену книжечку, видану істориком з Кам'янець-Подільського О. М. Кошелем “Епістолярна спадщина Юхима Сіцинського. Листи до Михайла Грушевського (1891–1927 рр.)” (К., 2009. – 138 с.). Вона видана під грифом Інституту історії НАН України, Кам'янець-Подільського національного університету, Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Центру дослідження історії Поділля.

Тема, без сумніву, дуже актуальна. Імена Михайла Грушевського та Юхима Сіцинського не потребують спеціальних рекомендацій. Тим більше, що виповнилось 150 років від дня народження Ю. Сіцинського, а Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України реалізує надзвичайно важливий проект – видання 50-томного зібрання творів Грушевського, і ця публікація епістолий може придатися. До того у серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” видаються листи Грушевського і до нього, а їх тільки в особовому фонді історика у ЦДІА України у Києві (ф. 1235) налічуються тисячі. Власне, саме з цього фонду упорядник і бере всі використані джерела.

Публікації листів Сіцинського передуює вступ упорядника на чотирнадцять сторінок, де викладено факти біографії вченого, розповідається про контакти між обома дослідниками, подано стисло історіографію питання, врешті говориться про структуру видання. На одній сторінці (с. 138) подано резюме праці, а на майже 30 сторінках (с. 108–137) – фотокопії листів Сіцинського. Коментарів явно замало. Наведемо кілька прикладів. У листі від 19 квітня 1892 р. згадується “Владимир Бонифатьевич”. Варто було б сказати, що це В. Б. Антонович. Тут ще згадується стаття Грушевського про барську шляхту, витяги з якої Сіцинський хотів передрукувати у “Подольских епархиальных ведомостях”. Що це за стаття і чи передрукував з неї Сіцинський витяги, залишається невідомим, і т. д. Варто було б і пояснити застарілі або малозрозумілі одиниці ваги, як-от: лот (= 3 золотники = 12,79 грама) та фунт (= 32 лоти = 410 грамів).

Бракує у вступі обов'язкової (бодай короткої) довідки про правила передачі тексту XIX – початку XX ст. Зокрема вказати, як, а то й чому упорядник передає літерами сучасного українського алфавіту “ять”, “іжицю”; за яким стилем – старим чи новим – подається датування подій тощо. Інколи упорядник плутає хронологічний порядок листів. Так, між листами від 8 грудня 1907 р. і 19 серпня 1908 р. вміщено лист від 8 квітня 1898 р. Так, лист без

дати взагалі – раптом отримав дату сусіднього листа (с. 27 і 29). Лист на с. 34 замість 1898 р. став листом 1895 р. З інших непорозумінь: лист від 17. [нерозбірливо] 1895 р. і 3. [нерозбірливо] 1897 р. Насправді ці місяці можна легко встановити: відповідно “апреля” та “июня”. А про датування листа від “27 [нерозбірливо] 1901 р.” можна здогадатися, виходячи принаймні з дати, написаної на цьому ж листі: “14/V 1901 г.”, значить, листа було писано “27 квітня”. Дослідник не намагався встановити дату за штемпелями на конвертах, які є у справі, або навіть за нотатками сторонніх людей (можливо, помічника або секретаря Грушевського) про отримання грошей чи відправлення замовлених книжок. Крім того, є маса помилок у прочитанні закінчень, окремих літер, як у словах, так і окремо написаних. Наприклад: “по помилці”, що має бути “по омилці”, “католиків” – замість “р[имо-]католиків” (с. 34); “Джерел...” – замість “Жерел...” (с. 41, 49); “последних письмах” – замість “последнем письме” (с. 42); “указателях” – замість “указателе”, “подробные описания” – замість “подробное описание” (с. 48); “Мне, право” – замість “Мне, правда” (с. 49); “ця” – замість “ся” (с. 52); “тільки” – замість “тільки”; “цею” – замість “сею” (с. 56) і т. д. Іноді складається враження, що дослідник, не змігши прочитати швидко слово, пише його з помилками, коли ж слово не читається і з другої спроби, то взагалі викидає його. Як-от у випадку на с. 27 “С. Вл.-Буданова о 3 сословии”, або с. 93 (див. таблицю). Список таких помилок можна продовжувати і далі, він займе кілька сторінок.

Упорядникові слід було визначитися, за яким правописом копіювати листи. Враховуючи це, можна було б уникнути багатьох помилок. Так, наприклад, не прочитано “юс” дореволюційного правопису. Часто “ять” стає додатковою літерою, що міняє зміст речення. Крім того, Ю. Сіцинський не використовував апостроф. Як ввічлива людина він завжди звертався до Грушевського на “Ви” з великої літери. Але у читача цієї збірки листів може скластися враження, що Ю. Сіцинський – протоієрей кафедрального собору, викладач Кам’янець-Подільського державного українського університету й Інституту народної освіти, член Історичного товариства Нестора Літописця та дійсний член НТШ, Українського наукового товариства в Києві, був невихованим невігласом – настільки часто зустрічаються помилки навіть у звертанні до М. С. Грушевського. Наприклад: “Високоповажний” – замість “Високоповажаний”; “Глибоко уважаемый” – замість “Глибокоуважаемый”. Разом з тим, дослідник намагався розібрати важкий для прочитання текст на звороті листа, писаний іншою рукою (с. 66). Але ж ніяк і не зазначив, що це думка спеціаліста з приводу питання, що міститься у листі, а не, власне, Сіцинського. Наведемо цей текст з доповненням: “Друк в усякім разі чеський XVII в. не польський [нерозбірливо] зі змісту виходило би, що се євангеліє, але число сторін (1030 і. д.) показує, що перед тим мусило бути щось інше – і не повне видання Біблії, а може [Псалтиря] (?) до якої се єванг[еліє] було додатком”.

На жаль, дослідник не коментує явні описки чи пропуски самого Ю. Сіцинського. Наприклад: “Это для [меня] очень кстати.” (с. 24) Так само на с. 21 (див. таблицю). Це явні пропуски самого Сіцинського. У таких місцях упорядник не висловлює сумнівів, не робить здогадів, а одразу ж ставить квадратні дужки і фразу: “нерозбірливо”, читаючи листи далі.

Шкода, що поза увагою видання залишився цікавий лист Сіцинського до Грушевського від 1 грудня 1891 р. з цього ж архівного фонду 1235, писаний

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

під грифом Подільського єпархіального історико-статистичного комітету при редакції “Подільських єпархіальних відомостей”. Цей документ, зрештою, був відомий упорядникові (с. 7). Так, лист Сіцінського від 1 грудня 1891 р. супроводжує відповіді на анкету про склад та звичаї місцевої шляхти п’яти священників з сіл Галузинці, Родовці, Йолтухи, Коростовці, Васютинці, надіслані Грушевському, навіть історичні документи з Волковинців – універсал короля Речі Посполитої Сигізмунда II Августа (помер у 1572 р.), даний волковинським шляхтичам Мацькові й Миколаєві за заслуги у боротьбі з ординцями. Цей лист має певний інтерес для дослідника. Відповіді на анкету зайвий раз переконували Сіцінського у міцності українських традицій (“народ устійчив”). Тут же Сіцінський ділився враженнями про доповідь Грушевського (про яку довідався з газетної замітки), цікавився свідченнями актових джерел з історії Церкви¹, просив повернути ці відповіді після ознайомлення і якоесь “родословное дерево”.

Значно гірше виглядає справа, коли беремося за розгляд публікації текстів листів. Почнемо з того, що в книзі відсутня нумерація листів, як це звичайно робиться в археографічних виданнях. Автор не утруднюється й розшифруванням скорочень. Інколи це дуже легко зробити, скажімо “изд. Киев. Арх. Ком.” або “Гр. К. Д. Ак.”, інколи складніше – “А. И. Л-ий мне писал...”. Хто ж, як не упорядник, який повинен знати коло знайомих і кореспондентів Сіцінського, встановить особу цього “Л-ого”? З 82-х опублікованих листів Сіцінського переважна більшість надрукована з помилками, непрочитаними словами, навіть з пропусками цілих речень. До речі, зазначимо, що Сіцінський мав непоганий почерк, принаймні його можна без особливих зусиль розібрати навіть за фотокопіями, що наводяться в кінці книги. Під час порівняння текстів листів у відносно невеликій за обсягом публікації документів з оригінальними текстами виявилось чимало розбіжностей, іноді суттєвих. Для кращого розуміння цієї археографічної проблеми наводимо ці розбіжності в таблиці.

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
17	...любовь к своему родному краю это окутывает	... любовь к своему родному краю и это окутывает
18	...с проявлением искренней благодарности за присланную книгу...	...с изъявлением искренней благодарности за присланную книгу...
20	...хочу потревожить Вас одной просьбой.	...хочу беспокоить Вас одной просьбой.
	...об этой книге я находил в его некрологе...	...об этой книжке я находил в его некрологе...
21	В этом выпуске есть истории, то может быть...	В этом выпуске нет истории, но может быть...

¹ “Как жаль, что не сделал никто описи ни одной книги актов Каменецких, Брацлавских, Барских! Наша окраина требует выяснения в истории элемента русского, православного. Этот элемент можно выкапывать здесь только из земли (как Бакотский монастырь)”.

	Посылаю вам книжицу – статьями из Под. Еп. Вед...	Посылаю вам книжицу – оттиск из Под[ольских] Еп[архиальных] Вед[омостей]...
	Действительно я сделал много хорошего, осветившего мне...	Действительно я здесь много хорошего, осветившего мне...
	...но нет там освещения, которое дано проф. Владимирским-Будановым.	...но нет того освещения, которое дано проф. Владимирским-Будановым.
	В августе хочу быть в Вильно на археологическом съезде, но еще не записан еще членом.	В августе хочу быть в Вильне на археологическом съезде, но еще не записался еще членом.
	Этот снимок сделан не Греймом , и у него нет вообще снимка г. Бара, а этот сделан одним любителем для нашего Комитета.	Этот снимок сделан не Грейлом , и у него нет вообще снимка г. Бара, а это сделал один любитель для нашего Комитета.
22	С большим интересом прочитал Ваше [нерозбірливо] в присланном...	С большим интересом прочитал Ваше исследование в присланном...
	Грамота Воласу Сеньку на Лядаву ...	Грамота Волосу Сеньку на Лядову ...
23	... снова об этом прошу усерднейше, – конечно если это можно сделать.	... об этом прошу усерднейше, конечно, если это только можно сделать....
24	...Каменецкий уезд занимает целый том...	... Каменецкий уезд займет целый том...
	... искренне поздравляю Вас...	... искреннейше поздравляю Вас...
25	Получаю я “Галичанин”, – но сведения си односторонни.	Получаю я “Галичанин”, – но сведения его односторонни.
	...какие существуют у Вас в Галиции издания о Галицкой епархии...	...какие существуют у Вас в Галиции изследования о Галицкой епархии...
	“Зори” так и не получаем еще с февраля сего 1894 г. [нерозбірливо] Редакция “Зори”...	“Зори” так и не получаем еще с февраля сего 1894 г. Очень жаль. Не будет ли перемены? Сначала редакция “Зори”...
	Мне хотелось бы также знать содержание...	Желательно бы также знать еще содержание...
	Нет ли где напечато такого перечня; примерно, как этот перечень краткий...	Нет ли где напечатанного такого перечня; примерно, как есть перечень краткий...
	...только во вторую половину описания уезда [нерозбірливо]	...только во вторую половину описания уезда смогу внести .
	...две свои работы: Исторические описания Каменца... и историко-статистическое и археографическое описание поселений...	...две своих работы: историческое описание Каменца... и историко-статистическое и археологическое описание поселений...

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

27	...(собственно родина моя и моих предков с. Мазныкы, также в [нерозбірливо]).	...(собственно родина моя и моих предков с. Мазныкы, также в Барщине).
	Хотел был Вам послать Ваш оттиск изданий Под. Еп. Вед. грамоты на Лядаву ...	Хоть я и обещал Вам послать Ваш оттиск изданной в Под[ольских] Еп[архиальных] Вед[омостях] грамоты на Лядову ...
	...стоит ли этого , или только одна грамота....	...статья ли это или только одна грамота....
	А то в 1-ом томе VII части нет указателя, и хотя обещано было...	А то в 1-ом томе VII части С. Вл[адимирского]-Буданова о 3 сословии нет указателя , и хотя обещано было...
	Ведь Ваша книга будет у нас наставной	Ведь Ваша книга будет у нас настойной
	Очень бы рад был принять участие в библиографическом [нерозбірливо] “Записок”, о чем Вы пишете, ...то [нерозбірливо] ...	Очень бы рад был принять участие в библиографическом отделе “Записок”, о чем Вы пишете, ...та кебеты не маю
	Когда-то я писал и був [нерозбірливо]	Когда-то я писал и був завзятым
29	Я очень виноват перед Вами...	Я очень виноват пред Вами...
	Виноват перед Вами, извините. Написать Вам все удерживало меня нерешимость относительно того, смогу ли я что нужное написать. Но после сегодняшнего письма пишу Вам [нерозбірливо]...	Винен пред Вами, извините. Написать Вам все удерживала меня какая нерешимость относительно того, смогу ли я что путное написать. Но после сегодняшнего письма пишу Вам смелее ...
	...что писать рецензию на такой солидный труд – слишком большая щедрость для меня, захолустного любителя истории	...что писать рецензию на такой солидный труд – слишком большая смелость для меня, захолустного любителя истории
	Хотелось бы мне знать в каких [нерозбірливо] принято печатать о Записках рецензии.	Хотелось бы мне знать в каких размерах принято печатать в Записках рецензии.
	Вероятно, в этих главах замечательно то, что напечатано во 2-ом томе VIII части “Архива”.	Вероятно, в этих главах заключается то, что напечатано в 2-м томе VIII части “Архива”.
	Не прислать ли Вам [нерозбірливо] заметки об одном провинциальном издании отчасти этнографического и отчасти исторического характера – [нерозбірливо] (не из наших – великорусск.) издан...	Не прислать ли Вам хоть польской заметки об одном провинциальном издании – отчасти этнографического и исторического характера – здесь один (не из наших – великоросс) издал...
	...только эти напевы в “Сборнике” значительно т. ск. окацапинітолько эти напевы в “Сборнике” значительно т. ск. окацапені ...
	При этом случае напишу Вам об этом предмете, который давно меня занимает.	При этом случае напишу Вам об одном предмете, который давно меня занимает.

	У нас в церквях [нерозбірливо] документов до 1700 г.	У нас в церквях решительно нет документов до 1700 г.
	Тут-то покойный Ролле писал, ... но епископ Львовский Шумлянский выкупил эти архивы и привез в Львов.	Где-то покойный Ролле писал, ... но епископ львовский Шумлянский выкупил этот архив и привез в Львов.
30	Вопросы никак еще не разрешенные для нас, так как никому из русских ученых не приходилось заниматься специально подольской духовной историей, а если бы пришлось...	Вопросы никем еще не разрешенные для нас, так как никому из русских ученых не приходилось заниматься специально подольской церковной историей, а если пришлось бы...
	Фотографии обязательно я вышлю, но немножко погода. Посылать можно ли не заклеенными?	Фотографии обещанные я вышлю, но немножко погода. Посылать можно ли не наклеенными?
	Пропуск [нерозбірливо]	Пропуск в бандероли к Вам свободен?
31	думаю, что так скорше пропустят...	думаю, что так скорее пропустят...
	Выпуск IV тем больше подходит, что там есть рецензия...	Выпуск IV тем более подходит, что там есть рецензия...
	...там есть рецензия на одну статью, печатающуюся в наших епарх. Ведомостях – Чарнецкого о Миргородском училище.	...там есть рецензия на одну статью, печатавшуюся в наших епарх. Ведомостях – Чарнецкого о Шаргородском училище.
	...мы можем выслать ему наши издания Комитета или желательно.	...мы можем выслать ему наши издания Комитета если желательно.
	Все магазины и [нерозбірливо] и Моск. и Киевские говорят, что книга вышла из продажи.	Все магазины и СПб , и моск., и киевские говорят, что книга вышла из продажи.
	Слышал , что будет пересмотр цензурного устава...	Слышно , что будет пересмотр цензурного устава...
	Фотографий пока не посылаю, прошу что теперь [далі не розбірливо], а в [нерозбірливо] затруднительно получение отпечатков.	Фотографий пока не посылаю, потому что теперь нет светлых дней , а в пасмурных затруднительно получение отпечатков.
	Читали ли Вы № 15 “Киевлянина” 1895 г. – фельетон? [нерозбірливо]	Читали ли Вы № 15 “Киевлянина” 1895 г. – фельетон? Какой-то скалозуб острит над м[ало] р[оссийским] языком – слишком плоско
32	На Павлова книжку (о Галицком митрополите)... Перва книжка – [нерозбірливо] из “Русского обозрения”...	На Павлова книжку (о Галицкой митрополии)... Перва книжка – оттиск из “Русского обозрения”...
	...тільки с условием не [нерозбірливо] меня на счет формы, т. е языка.	...тільки с условием не стесняйте меня на счет формы, т. е языка.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

	Секретарю Ист.- Стат. Комітета (без фамілії) або редактору [нерозбірливо].	Секретарю Ист.- Стат. Комітета (без фамілії) або редактору (теж).
33	От посылаю Вам дві [нерозбірливо].	Ось посылаю Вам дві штучки .
	Прошу прочитати і написати, чи [нерозбірливо] що я посылаю.	Прошу прочитати і написати, чи нужне що я посылаю.
	Я сей том взяв для себе. Як вийде V, пришлю [нерозбірливо].	Я сей том взяв для себе. Як вийде V, просимо вислати нам .
	[нерозбірливо] хто такий Линниченко... Я нігде не можу найти його книжки – писав і ЕП. б. і в Київ.	Напишіть мені , хто такий Линниченко... Я нігде не можу найти його книжки – писав і СПб і в Київ.
34	...найбільше про ту частину, що приверне увагу до нашого Каменецького повіту...	...найбільше про ту частину, що приперає до нашого Каменецького повіту...
	...их соціально-общественное положение, материальное, умственное, состояние церквей в сравнении с нашими [нерозбірливо]	...их соціально-общественное положение, материальное, умственное, состояние церквей в сравнении с нашими украинскими и подольскими и т. п.
	В проскурівському приході виходит коло Сатанова вал...	В проскурівському уезді входить коло Сатанова вал из Галичини
	Най Вам Бог поможе!	Най Вам Бог помагає!
36	Я там писав, що V том “Записок” ми відібрали з цензурною [нерозбірливо] на бандеролі.	Я там писав, що V том “Записок” ми відібрали з цензурною печатью на бандеролі.
	...що писати об “ієрархії” т. II (скажу, що книжка пуста, факт . ціна її 2 руб; вона у мене є)...	...чи писати об “ієрархії” т. II (скажу, що книжка пуста, хоть ціна її 2 руб; вона у мене є)...
	Чи писати Вам образ всего, що печаталось в 1895 р. (в різних южно-русских Епарх. Ведомостях, та в других изданиях малоизвестных, [нерозбірливо] получаются?)	Чи писати Вам обзор всего, що печаталось в 1895 р. (в різних южно-русских Епарх. Ведомостях, та в других изданиях малоизвестных, но котрі в нас получаются?)
	Недавно ми [нерозбірливо] столетіє нашої єпархії, для мене було багато роботи.	Недавно ми отпразнували столетіє нашої єпархії, для мене було багато роботи.
	...под названием “Подольские архипастыри 1795-1845 гг.” с [нерозбірливо] портретами архиереев.	...под названием “Подольские архипастыри 1795-1845 гг.” с фототипически портретами архиереев.
	VII випуск “Трудов” займе вже описание историческое Каменецкого уезда.	VII випуск “Трудов” займе моє описание историческое Каменецкого уезда.
	Як добре, що издаєте описаніє подольских замків 1494 г.	От добре, що издаєте описаніє подольских замків 1494 г.

38	К разным делам провинциальным...	К разным делам официальным...
	Посылаю Вам ее в посылке всланном с другим экземпляром....	Посылаю Вам ее в посылке вместе с другим экземпляром...
	Прошу милостивым [нерозбірливо] взглянуть на мою работу...	Прошу милостивым оком взглянуть на мою работу...
	Не нужно ли рецензию на книжку [нерозбірливо]: [нерозбірливо]	Не нужно ли рецензий на книжку Стадницкого: “Гавриил Банулеско-Бодони, экзарх Молдо-Влахийский”
	[нерозбірливо] бы, Вы дадите мне какую работу	Может бы , Вы дадите мне какую работу
39	1896 г. 17 [нерозбірливо]	1896 г. 17 апреля.
	Как найден Вами обзор Еп. Ведомостей?	Как найден Вами обзор ю-р Еп. Ведомостей?
40	...нужно письма высылать с значительными пропусками...	...нужно письма высылать с значительными промежутками...
	Пощадите себя: работы вперед много...	Пощадите себя: работы всегда много...
41	Нельзя ли выслать ответ в Епарх. Историко-статистический Комитет...	Нельзя ли выслать опять в Епарх. Историко-статистический Комитет...
	...если бы в “Записках” были добавлены обзоры польских исторических журналов также [нерозбірливо], как это сделано в 7-м томе о русских таких журналах.	...если бы в “Записках” были делались обзоры польских исторических журналов также тщательно , как это сделано в 7-м томе о русских таких журналах.
	Для Вас она не представляет интереса, но [так] – для Комитета наших изданий.	Для Вас она не представляет интереса, но так – для комплекта наших изданий.
42	...за это приношу Вам глубокую благодарность.	...за что приношу Вам глубокую благодарность.
	...получили ли Вы мой обзор ю-з Еп. Ведомостей...	...получили ли Вы мой обзор ю-р Еп. Ведомостей...
	Читал я в староизданні Товариства, что изданы сочинения Ст. Руданского. То-то бы хотелось найти книжку нашего земляка	Читал я в справозданні Товариства, что изданы сочинения Ст. Руданского. То-то бы хотелось иметь эту книжку нашего земляка
	...его племянник – теперь, почетный деятель на ниве Христовой	...его племянник – теперь, почтенный деятель на ниве Христовой
43	...желательно было Вам получить для “Зори” фотографических снимков больше типичных видов Подолии...	...желательно было Вам получить для “Зори” фотографических снимков более типичных видов Подолии...
	Летом я был занят мыслью о переводе на службу в Киев (к Владимирскому собору) и чуть-чуть не переехал , не удалось [нерозбірливо].	Летом я был занят мыслью о переводе на службу в Киев (к Владимирскому собору) и чуть-чуть не перешел , не удалось в конце концов.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

	...вспоминал о том прекрасном времен ... воспоминание об этом составляет для меня [нерозбірливо] счастье.	...вспоминал о том приятном времени ... воспоминание об этом составляет для меня истинное счастье.
44	Последний XIII том “Записок” получили – также в 2-х экземплярах.	Последний XIII том “Записок” получили – та же й в 2-х экземплярах.
	Я не писал потому, что до сих пор был очень занят.	Я не писал ничего потому, что до сих пор был очень занят.
	Новые [нерозбірливо], новые требования и т. п.	Новые порядки , новые требования и т. п.
	Может укажете мне какие книги для редактирования!	Может укажете мне какие книги для рецензирования!
	...возможность немного отдохнуть среди этой будничной жизни	...возможность немного отдохнуть нравственно среди этой будничной жизни
46	Новые томы пускают, не знаю, пускают ли прежние...	Новые томы пускают, не знаю, пустят ли прежние...
	...что не прислал Вам раньше обзоры Епарх[иальных] Ведомостей – дела не дают.	...что не прислал Вам раньше обзора Епарх[иальных] Ведомостей – дела заедают.
47	...и в письме [нерозбірливо], о Виленских Актах.	...и в письме заметка о Виленских Актах.
	Приезд [нерозбірливо], в Москву Ейнкорна в Жур. М.Н.Пр.; Отчеты Археологической Комиссии 1892 и 1899 г.	Приезд Галятовского в Москву Ейнгорна в Жур[нале] М[инистерства] Н[ародного] Пр[освещения]; Отчеты Археологической Комиссии 1892 и 1893 г.
	Есть какие-то [нерозбірливо], можно ли из них что почерпнуть.	Есть какие-то “ шематизмы ”, можно ли из них что почерпнуть.
48	...в одном селе живущего – некоего этнографа...	...в одном селе живую археологию – некоего этнографа...
	P. S. Извините, что пишу на лоскутках . [нерозбірливо] письма не позволяет писать на долгих листках.	P. S. Извините, что пишу на лоскутке . Вес письма не позволяет писать на целом листике.
49	Нужно ли нам теперь? Если еще никто не написал, то я напишу через неделю две или скорше.	Нужно ли Вам теперь? Если еще никто не написал, то я напишу через недели две или скорее.
	Писали Ви также [нерозбірливо] о Полоцком [нерозбірливо]...	Писали Ви также написать о Полоцком Псалтири ...
	Как бы я рад, что писать, но [далі нерозбірливо]...	Как бы я рад, что писать, но беда, так занят ...
	Об Ушице не забываю, думаю даже теперь побывать на [нерозбірливо].	Об Ушице не забываю, думаю даже теперь побывать на месте.
	3 [нерозбірливо] 1897 г.	3 июня 1897 г.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

50	...у одного старого етнографа Дыминского столь много этнографического материала...	...у одного старого етнографа Дыминского есть много этнографического материала...
	Говорят, этот журнал пропускается нашей цензурой	Говорят, что журнал пропускается нашей цензурой
	Никак не могу сделать статью об Ущице!	Никак не могу отделать статью об Ущице!
	Хотелось бы это написать...	Хотелось бы что написать...
	Есть только украинско-российские, но такие не нужны	Есть только украинско-российские старые , но такие не нужны
	Не нужно ли Вам рецензий на книги Крыжановского “Почаевская лавра” (теперь описанія)	Не нужно ли Вам рецензий на книги Крыжановского “Почаевская лавра” (истор[ическое] описание)
	Имеют ли библиотеки Товариства Вашего это издание?	Имеет ли библиотека Товариства Вашего это издание?
52	...а сегодня прибула знов и II-я книжка згодом знов III-ю.	...а сегодня прибула знов и II-я книжка разом знов III-ю.
53	Прерываю дальше свое навчаніє .	Прерываю долгое свое молчание .
	...я со своей стороны что смогу Вас благодарю	...я со своей стороны чем смогу возблагодарю
	Мы Подоляне как-то [нерозбірливо] вид курса жизни... Никто не отозвался даже на бывшие празднества...	Мы подоляне как-то живем вне курса жизни... Никто не отозвался даже на бывшие празднества... Не гаразд!
55	2 марта 1899	9 марта 1899
56	...о цер. и [нерозбірливо] 1599 г.	...о цер[ковном] и настенном письме еп. Нектарія 1599 г.
	На посланные 3 руб. прошу вислати мені нові книжки – сочинения Драгоманова...	На посылаемые 3 руб. прошу вислати мені нові книжки – де сочинения Драгоманова...
	Книжки Харламовича ще нема у мене.	Книжки Харламповича ще нема у мене.
59	...рецензія на видання музея Спаржинської “Писанки”.	...рецензія на видання музея Скаржинської “Писанки”.
61	Просив би вислати ще: “Записки” XXXIX і XV томи...	Просив би вислати ще: “Записки” XXXIX і XL томи...
	12 марта 1901	12 марта 1901. Рецензії пишуться, но мало щось
63	27 [нерозбірливо] 1901. Кам.-Под.	27 апр[еля] 1901. Кам.-Под.
64	Рецензію на книжки Харламовича и Яблоновского, що поки що...	Рецензії на книжки Харламповича и Яблоновского, но поки що...
	...а сама карта, не знаю как буде готова...	...а сама карта, не знаю коли буде готова...
	В мене вже є написано про Ущицю, та не відважусь дати Вам...	В мене хоть є вже написано про Ущицю, та не відважусь дати Вам...
67	Рецензії будто зроблені	Рецензії будуть зроблені

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

	Прошу розпорядіться вислати і най напишуть...	Прошу розпорядіться вислати і як будуть вислати най напишуть...
68	...цензура не пустить і пропадуть всі прислані гроші...	...цензура не пустить і пропадуть всі предплатні гроші...
69	[нерозбірливо] і другіє порозіжжались на села.	I-ий і другіє порозіжжались на села.
	...й тільки , з замилюванням подивився на Ваш портрет...	...й пильно , з замилюванням подивився на Ваш портрет...
70	Посылаю Вам [нерозбірливо] ...	Посылаю Вам 5 гер[бовых] марок по 5 коп. ...
71	Заграничних учених, крім 2-3 яких [нерозбірливо] , не було.	Заграничних учених, крім 2-3 яких припадкових , не було.
	Не знаю чи можно мені писати до сі так, – такою мовою. Зважився я писати – так .	Не знаю чи можно мені писати далі так, – такою мовою. Зважився я писати – та ...
72	Также Павлова о [нерозбірливо] каноне при большом требнике, Преображенского [нерозбірливо] (1840–1890), Pułaski – Szkice [нерозбірливо]	Также Павлова о помоканоне при большом требнике, Преображенского Отечественная церковь за 50 лет (1840–1890), Pułaski – Szkice serya II .
73	Посылаю Вам брошурку о Барских церквах і костелах [нерозбірливо] .	Посылаю Вам брошурку о Барских церквах і костелах. Бар Вам не чужий .
	Мабуть не пускали “Л.-Н.Вістника” післанного на адрес нашого Комитета?	Мабуть не пустили “Л.-Н.Вістника” післанного на адрес нашого Комитета?
74	...це відбірка з 10-го випуска наших “Трудов”.	...це відбитка з 10-го випуска наших “Трудов”.
	Чи можна би з [нерозбірливо] Вашого Товариства обмінятися деякими дублікатами?	Чи можна би з музеєм Вашого Товариства обмінятися деякими дублікатами?
	(“Немецкое прав. в Польше и Литве”), [нерозбірливо] в Зап. Юго-Зап. [нерозбірливо] Геогр. Общ. ([нерозбірливо] “юго-зап. края в XV–III ст.”)	(“Немецкое право в Польше и Литве”), Антоновича в Зап[исках] Юго-Зап[адного] отд[еления] Геогр[афического] Общ[ества] (“ Промышленность юго-зап[адного] края в XVIII ст.”)
	Дай Боже Вам спровадити наступні свята...	Дай Боже Вам спровадити наступаючі свята...
75	Чи нема в книгарні Львова чого?	Чи нема в історіи Львова чого?
77	Я пока одной ногой стою в ведомстве просвещения...	Я пока одной ногой стал в ведомстве просвещения...
	...это так пока в училище не построили церкви, и [нерозбірливо] я перейду в ведомство просвещения.	...это так пока в училище не построят церкви, и тогда я всецело перейду в ведомство просвещения.

	...и думаю, нужно ли Вам обзор написать.	...и думаю, нужно ли Вам обзор разных епарх[иальных] изданий. Прошу написать.
	С.И. опять в [нерозбірливо]	С.И. опять в здесь
79	От тільки й маєш, що Св[яте] Письмо на українській мові буде й в нас	От тільки й маєм, що Св[яте] Письмо на українській мові буде й в нас
	...(він полтавець, в міру Панфил Левицкий)...	...(він полтавець, в міре Памфил Левицкий)...
	...під редакцією преосв. Пафенія.	...під редакцією преосв. Парфенія.
81	...нашому Архiereю Пфению поручено Синодом.	нашому Архiereю Парфению поручено Синодом...
83	...були ніби в облозі, бо влітку пришлось щось два-три дні на всіх мостах сторожити...	були ніби в облозі, бо війську пришлось щось два-три дні на всіх мостах сторожити...
84	...луччі збірники “проповідей” (Казань).	...луччі збірники “проповедей” (казань).
88	Я не бачив останнього [нерозбірливо] за 1905 рік.	Я не бачив останнього справоздання за 1905 рік.
90	(за 5 уроків всього, тобто за 4 історії літератури і 4 історії України й Поділля)	(за 8 уроків всього, тобто за 4 історії літератури і 4 історії України й Поділля)
	...“пользоваться языком малорусским в церковних школах при [нерозбірливо]“пользоваться языком малорусским в церковных школах при обьяснениях ...
93	-----	Вибачайте, що пишу на корпильючці аби не було письмо важче як лот.
95	...що маю багато роботи по законодавствущо маю багато робити по законоучительству
	...тим-то я тепер, [нерозбірливо] , спішив та писав по-російськи.	...тим-то я тепер, пишучи , спішив та писав по-російськи.
97	Я тепер взявся за наші подільські руські дворянські ради й так що пишу про...	Я тепер взявся за наші подільські руські дворянські роди й поки що пишу про...
98	Адреси я вислав в книгарню “ЛН Вістника” в Київ	Адреси я вислав в контору “ЛН Вістника” в Київ
99	[нерозбірливо] Еп. Вед.	Полт[авские] Еп[архиальные] Вед[омости]
100	[нерозбірливо] Еп. Вед.	Могил[евские] Еп[архиальные] Вед[омости]
	Холм. [нерозбірливо]	Холм[ская] Церковная Жизнь
	я не маю цього видання 1905 р.	я не маю цього видання 1908 р.
	...Видання: “Вера и Разум”, видання виходить і “Листок для Харьковської епархії”.	...видання: “Вера и Разум”, при яким виданню виходить і “Листок для Харьковської епархії”.
102	...як понад тому 20 літ я з Вами...	...як назад тому 20 літ я з Вами...

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

	І ось, коли пригадую...	І от, коли пригадую...
	...що з-під Вашого пера виходять і веселі книги, і статті...	...що з-під Вашого пера виходять і великі книги, і статті...
103	Щиро бажаю всього найлучшого!	Щиро бажаю Вам всього найлучшого!
104	Но я продолжаю мою опущенність...	Но я преодолею мою опущенність...
	А тут и старость наближається, о чем жалел я...	А тут и старость надвигается, отяжелел я...
	Авось напишу еще.	Авось потяну еще.
105	Певне треба буде передрукувати на машинці, якщо стаття годяща.	Певне треба буде передрукувати на машинці; прошу Вас доручити кому передрукувати , якщо стаття годяща.
	...креслення (плани) також негарні...	...кресленники (плани) також негарні...

Доводиться дуже шкодувати, що такий цінний матеріал видано настільки поспішно й неохайно. Звичайно, від помилок не застрахований жоден дослідник, однак у такій великій кількості вони до критичного рівня зменшують можливість використання цього видання. Ми не маємо наміру перекреслювати всю роботу, проведена упорядником. Але при вивченні епістолярію Грушевського і Сіцінського археографам та історикам доведеться заново працювати в архіві, оскільки на рецензовану книжку покладатися не можна.